

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

Liber primus

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

M. TVLLII CICERONIS DE

NATVRA DEORVM

A D

M. BRVTVM.

LIBER PRIMVS.

C. Vellejus, Epicureus: C. Cotta, Academicus: Lucilius Balbus, Stoicus: Cicero auditor disputationis.

Uta multae res in philosophia nequaquam factis adhuc explicatae sunt, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minime ignoras,) & perobscura quae ratio est de natura deorum: quae 1 & ad animi oram animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variae sunt doctrinae morum hominum, tamque discrepantes sententiae, ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiae, esse scientiam? prudenterque Academicos a reliquis philosophis exhibuisse quid est enim? temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamque indignum sapientis gravitate, atque constantia, quam aut falsum sentire, aut quod non satis explorate perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere? velut in hac quaestione, plerique (quod maxime verissimum est, & quo omnes duce natura vehimur,) DEOS esse dixerunt: dubitantes si Protagoras nullus esse omnino Diogenes Melius & Theodorus Cyrenaicus putaverunt. Qui vero deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate, & ac dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare sententias. Nam & de figuris deorum, & de locis, atque habitibus, & aliis in vita multis dicuntur: & de his summa philosophorum dissensione certatur, quod vero maxime rem, cuius amplexus continet, utrum nihil molantur, & omni curatio, & administratione rerum vacent, an contra ad his & a principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur, neque moveantur, in primis quae magna dissensio est, eaque nihil diudicetur, in summo errore necesse est homines, atque in maximam rerum ignorantiam versari. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censuerint humanarum rerum procuratorem deos. Quorum libere sententia est, quae potest esse pietas? quae sanctitas? quae religio? haec enim omnia, pure ac casto tribuenda deorum numini sunt, si non advertuntur ab his, & si est aliquid ad divi immortalibus hominum generi tributum. Sin autem divi necque possunt nos juvare, neque volunt, nec omnino curant, nec quid agamus animadvertunt, nec est quod ab his ad hominum vitam permanere possit: quid est, quod illos

divi immortalibus cultus, honores, preces adhibemus? In specie autem fidei simulationis, sicut reliquae virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublati, perturbatio vitae sequitur, & magna confusio. Atque haud iccirco, an pietate adversus deos sublata, fides, etiam, & societas humani generis, & una excellentissima virtus, iustitia tollatur. Sunt autem alii philosophi & hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum in mente, atque ratione omnem mundum administrari, & regi censeant: neque vero id solum, sed etiam ab iisdem vita hominum consuli, & provideri, nam & fruges, & reliqua, quae terra pariat, & tempestates, ac temporum varietates, calique mutationes, quibus omnia, quae terra gignat, maturata pubescant, a diis immortalibus tribui generi humano putant: multaque, quae dicuntur in his libris, colligunt: quae talia sunt, ut & ipsa dii immortales ad usum hominum fabricari viderentur. Contra quos Carneades ita multa disseruit, ut excitaret homines non solum ad veri investigandi cupiditatem, res enim nulla est, de qua tantopere non solum indocti, sed etiam docti dissentiant, quorum opinionem cum tam variae sint, tamque inter se dissidentes: alterum fieri profectum potest, ut eorum nulla: alterum certe non potest, ut plus una vera sit. Quae quidem in causa & benevolos objurgatores placare, & invidiosos vituperatores confutare possimus, ut alteros reprehendisse poeniteat, alteri didicisse se gaudeant. Nam quae ad monent amice, docendi sunt: qui insectantur, repellendi. Multum autem fluxisse video de libris nostris, quos compluribus brevi tempore edidimus, variumque sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium exstitisset: partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium. Multis etiam sensu mirabile videri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quae lucem eriperet & quasi noctem quandam rebus offunderet, desertaque disciplinae, & sibi pridem relictae, patrocinium nec opinatum a nobis esse suscipimus. Nos autem nec subito cupimus philosophari: nec mediocrem a primo tempore aetatis in eo studio operam, curamque

1. Ad agnitionem animi. Ita Palli nata VVouerii duo editiones. quod minus placet quamvis exiret ad oram Lambinianam videretur Turnebus, qui impugnat agnitionem Moten lib. x. v. c. 14. 2. VVouerii agnitionem esse adicit, causam id est, principium Philosophiae esse scientiam. Vocula ut non comparat in Pal. sec. au. tert. nam principium ab initio mut. hoc est vitio. e ad caput XI. optimus a. quoniam non ut, tu secundus ag. Palat. sec. tert. pro scientiam, exhibentur am. Minoris publici vitio in scientiam, contra Turnebum qui consulerat dissoluitur. 3. temeritate fortius. Palat. tert. impugnat, sed ille est scripturae recentior alterum rellat in secundis duobusque quos exco. sicilianus noster VVouerii, neque aliter Victoriana: & perperacet, propugnatore Turnebus quod quid oblatret Lambinus. 4. Eius mori dicitur natura verimur. Gul' elmi liber quidam verimur, quod plerique nequaquam Palat. sec. qui tamen praeterca, emittit

duces, etc. nam tert. & quod hic duo natura verimur, quae hinc exscriptorum licentia est? 5. Ad d' istudione, etc. mel. sed inveniatur, etc. Est ab editione V' Grotii, ad d' istudione Pal. sec. & alter VVouerii vulgari & d' istudione confusio ut tert. mel. sic amittitur, etc. Lambino quidem etiam displicuit. hinc confusio, delectum cupit ideo tantum, quod et d' istudione. 6. Dig. e. huius summa, etc. Sed si hinc unicuique tanquam potestatem inveniatur Grotii editionis, od. ce scripto cui notam ponit P. & vero Pal. sec. habet, de quo summa: ut apparet v' lex diversitate fer. per d' de filio. 7. Cuius, etc. mel. hanc, & omni. Sic omnino Gul' elmi, & Palat. tert. nam lex ar. hanc, vulgari: continetur hanc, etc. mel. hanc, ut ab omni. v. dicitur & Lambinus. 8. Et jam pridem relictae. Pal. sec. & jam quid dicitur relictae. Item quae supra ubi habebamus, alterum fieri profectum, etc. perperacet alterum, etc. ut in omnibus.

consonamus, & *etiam minime videtur, tum maxime philo-*
phabamur. quod & orationes declant, referunt philosopha-
rum sententias, & doctrinarum hominum familiaritates,
 quibus semper domus nostra floruit: & principes illi, Dio-
 dotus, Philo, Antiochus, Posidonius à quibus instituti su-
 mus. Et si OMNIA PHILOSOPHIAE præcepta referuntur
 ad vitam: 1. arbitramur nos & publicis, & privatis in rebus
 ea præstitisse, quæ ratio & doctrina præfererit. Sin au-
 tem quis requirit, quæ causa nos impulerit, ut hæc tam se-
 rò literis mandaremus, nihil est, quod expedire tam facile
 possimus. Nam cum otio langueremus, & is esset resp. sta-
 tus, ut eam unius consilio, atque cura gubernari necesse esset: pri-
 mum ipsius resp. causa philosophiam nostris hominibus
 explicandam putavi, magni existimans interesse ad decus
 & laudem civitatis, res tam graveis, tamque præclaras La-
 tinæ etiam literis contineri. 2. Eoque me minus instituti
 mei poeniter, quòd facile sentio, quam multorum non mo-
 dò *disfendi, sed etiam scribendi studia commoverim. complu-*
res enim 3. Græcis institutionibus eruditi, ea, quæ didice-
rant, cum civibus suis communicare non poterant, quòd
illa, quæ à Græcis accepissent, Latine dici posse diffide-
rent, quo in genere tantum profecisse videmus, ut à Græcis
ne verborum quidem copia vinceremur. Hortata etiam
 est, ut me ad hæc confertem, *animi agitudo, fortuna ma-*
gna, & gravi commota injuria 4. cuius si majorem aliquam
levationem repetire potuissem, non ad hanc potissimum
confugissem. Ea verò ipsa nulla ratione melius frui potui,
 quàm si me non modo ad legendos libros, sed etiam ad to-
 tam philosophiam pertractandam dedissem. Omnes au-
 tem ejus partes, atque omnia membra tum facillimè no-
 scuntur, cum tota quaestiones scribendo explicantur. est e-
 nim admirabilis quædam continuatio, seriesque rerum, ut
 alia ex alia nexa, & omnes inter se opte, colligataque vi-
 deantur. Qui autem requirunt, quid quæque de re ipsi in-
 venimus, curiosius id faciunt, quàm necesse est. *non enim tam*
audaces in disputando, quàm rationum momenta querenda sunt,
 quin etiam obest plerumque iis, qui discere volunt, au-
 ditoritas eorum, qui se docere profitentur. desinunt enim
 suum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo,
 quem probant, iudicatum videtur. Nec verò probare soleo
 id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, si quid
 astringant in disputando, cum ex eis quaeretur, quare
 ita effecti, respondeat solitos, *Ita dixit. ipse autem, erat*
Pythagoras, tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam
sine ratione valeret auctoritas. Qui autem mirantur, nos
hanc potissimum disciplinam secutos, his quattuor Aca-
demis libris satis responsum videtur. Nec verò delentatum,
relictarumque rerum patrocinium suscepimus. non enim
hominum veteris sententia quoque occidit: sed lucem aucto-
ris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio con-
tra omnia dissetendi, nullamque rem aperte iudicandi, pro-
fecta à Socrate, repetita ab Arcefila, confirmata à Carne-
ade viro, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam
 si singulas disciplinas percipere, magnum est: quantum ma-
 jus omneis: quod facere iis necesse est, quibus propositum

AB

est, veri respiciendi causa, & contra omnes philosophos, &
 pro omnibus dicere. Cujus rei tanta, tamque difficilis
 facultate in consuetum esse me non profiteor: *secutus esse*
piæ me fero. Nec tamen fieri potest, ut, qui hac ratione
philosophentur, ii nihil habeant, quod sequantur. Dilectum
 est omnino hæc de re alio loco diligentius: sed quia ni-
 mis inodocilis quidam, tardique sunt, *admonendi videtur sa-*
piens. 5. non enim sumus ii, quibus nihil verum esse videat-
ur, sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adiuncta esse
dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla in sit certa re-
dicandi, & assentiendi nota, ex quo existit & illud, multo
esse probabilius: quæ quamquam non percipiuntur, tam-
 en quia vitium haberent quendam indignon, & illu-
 stem, his sapientis vita regetur. Sed jam, ut omni me
 invidia liberem, ponam in medio sententias philosopho-
 rum de natura decum, quo quidem loco convocandi om-
 nes videntur, qui, quæ sit ea, tum vera, iudicent. Tum
 de modo mini proax Academi videbitur, si aut consen-
 serint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum
 sit, invenit. Itaque mihi libet exclamare, & ut Staius in
 Synephebis:

Pro deum 7. popularium omnium adolescentium
Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidem,
 non levissima de re, ut queritur ille,

Fieri in civitate facinora capitalia?

Ab amico amantem argentum accipere meretrici non vult:

sed uto diis, cognoscant, animadvertant, quid de religio-
 ne, pietate, sanctitate, careremoniis, fide, iurejurando,
 quid de templis, delubris, sacrificiis, que solemnibus, quid
 de ipsis auspiciis, quibus nos præsumus, existimandum
 sit. hæc enim omnia ad hæc de diis immortalibus qua-
 litionem referenda sunt. Profectò eos ipsos, qui se aliquid
 certi habere arbitrantur, *addubitare cogit doctissimi*
hominum de maxima re tanta dissenso. Quod cum sæpe
 aliàs, tum maxime animadverti, cum apud C. Cottam
 familiarem meum, accuratè sanè, & diligenter de diis
 immortalibus disputatum sit. Nam, cum feris Latinis ad
 eum ipsius rogata, accessitque venissem, ostendi eum
 sedentem in exhedra, & cum C. Velleio senatore dispu-
 tantem: ad quem tum Epicurei primas ex nostris homi-
 nibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus, qui
 tanto progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in
 eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta vidit,
 Peropporunt, inquit, venis, oritur enim mihi magna de
 re altercatio cum Velleio: cui, pro tuo studio, non est
 alienam te interesse. Atqui mihi quoque videor, inquam,
 venisse, ut dicis, opportune. tres enim trium disciplina-
 rum principes convenistis. M. enim Piso si adesset, nul-
 lius philosophiæ, eorum quidem, quæ in honore sunt, va-
 careret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi no-
 strum: qui ab eo nuper ad hunc Balbum missus est, vera lo-
 quitur: nihil est, quod Pisonem, familiarem tuum, desi-
 deres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concurrens
 videtur, *verbi discipulare: quo de libro velim scire, Bal-*
be, quid sentias. Egone? inquit ille miror, Antiochum,
 hominem in primis acutum, non vidisse, interesse pluri-
 mum inter Stoicos, qui honesta à commodis non nomine
 sed

1. *Adstruunt ut & publicis.* Non agnosce Gulelmii P. pronomen
 nos: poteratque abesse.

2. *Neque me minus instituti mei poeniter.* Hæc Pal. secund. me, nec re-
 quiritur.

3. *Græcis institutionibus eruditi.* Dico postrema non est in Palat.
 secund. unde venit suspicari, posse & duas priores esse manus alienas.
 sanè si non adfuit, non desideres aut si d. camus hæc belle locum suum
 tuet, tunc profecto tolli poterant infra, *quæ à Græcis accepissent.*

4. *Cur si majorem, etc.* Non ita absurde duo mil. V. G. ut vult, cui
 si, quomodo & publicat ab Aldo avo. restat tamen alterum in Victo-
 riana, & Pal. nostris.

5. *Non enim sumus ii.* Palat. secund. tenit si, neque videtur ne-
 cessarium.

6. *Ut Staius in Synephebis.* Exterminanda vox *Staius*, que non est
 in Palatino. tert. ejusque loco habetur in secund. Tertius, in P. Gu-
 lielmi, Plautus, occupatam omnes edd. Aldinas, Victorianas,
 Lambinianam. nam Bruti: nam Sturmii, aliorum, cur consulam? tra-
 duces sunt protum.

7. *Populi tam omnium adolescentium.* Versus supplendi causa repetit
 Gulelmium, populari: tam omnium, tam omnium adolescentium, ut, lepidè.

8. *De diis immortalibus disputatum sit.* Sic Pal. sed vox ultima non
 requiritur. Gulelmium ejus vice malebat, fuis.

9. *Cum C. Velleio senatore & disputantem.* Palat. secund. disputantem St-
 natore argu. recte talis positio d. Chæmæ de senatore, non esse Tullii
 sed Iphigenia, cuius; nisi forte tale vero illi agnomen.

sed genere toto disjungerent: & Peripateticos; qui honesta commiserunt cum commodis, ut ea inter se magnitudine, & quasi gradibus, non genere differrent. hęc enim est non minorum parva, sed rerum permagna dissensio. Verum hęc alia: nunc quod cepimus, si videtur. Mihi verò, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui intervenit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus deorum. quæ mihi videretur perobscura, ut semper videri solet; Epicuri ex Velleio scitebar sententiam, qua mox, inquit, Vellei, nisi molestum est, repetere quæ ceperas. Repetam verò, quæquam non mihi, sed tibi hic venit adjutor. ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil scire didicisti. Tum ego, quid didicerimus, Cotta videtur: tu autem nolo existimes me adjuvatum huic venisse, sed audierem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla ejusmodi adstrictam necessitate, ut mihi, velim, nolim, sit certa quædam tuenda sententia. Tum Vellejus, fidenter sanè, ut solent isti, nihil tam verens, quàm ne dubitare aliqua de re videretur; tanquam modo ex deorum concilio, & ex Epicuri intermundiis descendissent: audite, inquit, non futiles commentitias quæ sententias, non opificem ædificatio-remque mundi Platonis de Timæo: nec animum fatidicam Stoicorum *αγίστατον*, quam Latine licet providentiam dice- re: neque verò mundum ipsum, animo & sensibus præd- tum, rotandum differentium philosophorum, sed somni- animum. Quidem enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua constructa deo, at- que ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferrame-nta? qui vester, quæ machinæ? qui ministri tanti mun-eris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere voluntati architecti aër, ignis, aqua, terra potuerunt? Un- de verò omnia illæ quinque formæ: ex quibus reliqua for- mantur, aptè cadentes ad animum efficiendum pariendos- que sensus? & longum est omnia, quæ talia sunt, ut optata magis, quàm inventa videantur. Sed illa palmaris quidem, quod, qui non modo natum mundum introduxerit, sed etiam manu panem factum, is eum dixerit fore *sempiternum*. Hunc censet primis, ut dicitur, labris gustasse physiolo- gam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cuius principium aliquod sit, nihil sit extremum? Pronæ vero si vestra est, Lucili, eadem; requiro, quæ paul- lo ante, ministras, machinās, omnem totius operis des- gnationem, atque apparatus; si alia est, cur mortalem fec- erit mundum non quemadmodum Platonis deus, sem- piternum. Ab utroque autem sciscitor, cur mundi ædifi- catores repente existerint; innumerabilia antè secula dormierint. Non enim si mundus nullus erat, factus non erat. Se- cula nunc dico non ea, quæ diurnum nocturnum; numero annuis cursibus conficiuntur. nam fateor ea sine mundi conversione effici non potuisse: sed fuit quædam ab infi- nito tempore æternitas, quam nulla temporum circum- scripcio metiebatur, spatio iam men, & qualis ea fuerit, intel- ligi potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuit *in tempore aliquando, nullum enim tempus esse*. Ito igitur tam im- mense spatio quæro, Balbe, cur Pronæ vestra cessaverit. Laboremne fugiebat? At iste nec attingit deum, nec erat alius, cum omnes naturæ numini divino, cælum, ignes, ter-

ra, maria parerent. Quid autem erat, quòd concupisceret deus mundum lignis, & luminibus, tanquam aditu, ornate? si, ut deus ipse melius habitaret: antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitaverat. Post autem varietate cum delectari putamus, quæ cælum & terras exornatas videmus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. An hæc, ut ferè dicitis, hominum causa à deo constituta sunt? Sapi- entum me propter paucos ergo tanta est facta rerum motio. An stultorum? at primum causa non fuit, cur de impro- bis bene mereretur. deinde quid est assecutus, cum omnes stulti sint sine dubio miserissimi: maxime quòd stulti sunt: MISERRIMI ENIM STULTITIA QUID POSSUMVS DICERE? deinde quòd ita multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes cum modorum compensatione leniant. stulti nec vitare venientia possint, nec ferre presentia. Qui verò mundum ipsum animantem, sapientemque esse dixerunt, & nullo modo viderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere posset: de quo dicam paulò post. Nunc autem hætenus admirabor eorum tarditatem, quasi animantem, immortalem, & eundem beatum, rotandum esse velint, quòd ea forma ullam neget esse pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel conii, vel pyramidis videtur esse ferrosior. Quæ verò tribuitur vita isti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit. In qua non video, ubinam mens costans, & vita beata possit insistere, quòd q; in nostro corpore si minima ex parte significetur, molestum sit: cur hoc idem non habeatur molestum in deo? terra enim profecto, quoniam pars mundi est, *pars est etiam dei*. Atqui terræ max- imas regiones, inhabitabiles, atque incultas videmus, quòd pars earum appulsu solis exarserit, pars obtigerit nive pruinaque, longinquo solis abcessu, quæ si mundus est deus, quoniam partes mundi sunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda sunt. Atque hæc quid- em vestra, Lucili. 6. qualis verò sint, ab ultimo repetam superiorum. TRALLES enim Milesius qui primus 7 de ta- libus rebus quæsit, *agnam dixit esse initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret*. Si dis- possunt esse sine sensu & mente, cur aquæ adunxit, si ipsa mens consistere potest vacans corpore? ANAXIMANDRE autem opinio est, nativos esse deos, longis intervallis orien- teis, occidentisque, & eosque innumerabiles esse *mundo*. Sed nos deum, nisi sempiternum, intelligere qui possu- mus? Põs ANAXIMENES, *æthereum statuit, eumque gigni, esseque immensum, & infinitum, & semper in motu: qua- si aut aër sine ulla forma deus esse possit, cum præter- ritum deum non modo aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat* aut non omne, quod *verum sit, mortalitas consequatur*. INDI Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem, & ædium, *mentis infinita vi ac ratione designari, & confici voluit: in quo non vidit neque motum sensui junctum, & continentem, in infinito ullum esse posse: neque sensum omnino, quo, non ipsa natura pulsa tentiret, Deinde si mentem istam quasi animal aliquod esse voluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur, quid autem interius mente? eo cingatur igitur corpore externo, quod quoniam*

F f f non

1. *Er quod non aquam, libero iudicio, &c.* Autibus meis animoque long- gressibus, & quæ demeritum (horæ pud. ut habet Pal. noster loc.

2. *Et ex Epicuri intermundiis descendissent* Pal. sec. ex Epicuri intermundiis descendissent, neque longè leccus unus V Vouyer.

3. *Longum est omnia* Est à Victoriana, confirmatque neque Palat. p. ut vulgati, *longum est, ita ad omnia*, ex quo molitur Gulclim. us, cop. v. in Siccam Plauti. *longum est iterare omnia*, sed quid opus conjectu- ra vero produentel. h. i. p. l. c. 15?

4. *Qualis ea fuerit, intellegi potest* Vulgati, *intellegi, non potest*. Sed to- spet negativam editio Victoriana nem P. & Pal. secund.

5. *Nihil enim videtur animi naturam, intellegi potest* Variè heic se- metra; conjectura do Lamb. nus, neque proficitur hium. Pal. text. ex- p. l. c. 15, *intellegi, quod & Gulclim. in mentem venerat.*

6. *Qualis verò sint, &c.* Pal. sec. item unus V Vouyer, *qualis verò ab- sit.*

7. *De talibus rebus* Gulclimius conjicit *naturabiles*, neque aliter lau- dat hunc Tullii locum Lactantius, ut monuit Paulus Merula ad notas in l. h. i. annaliu Ennii.

8. *Neque innumerabiles esse mundos* Sic editio Victoriana sic Pal. duo, sic P. vulgati, *neque*.

9. *Et continet, non, in infinito ullum esse posse* P. & in continentem; dele- toque in infinito; habet nullum. Pal. nihil variant, nisi quod non agno- scant part. culum in.

10. *Cingatur igitur* Ita quatuor nostrum & editi à Victorio, vulga- ti, *diagram.*

non placet, aperta, simplexque mens, nulla re adjuncta, quae sentire possit, fugere intelligentiae nostrae vim, & notionem videtur. Crotoniates autem Alemao, qui *soli* *de Luna*, reliquisque sideribus, animoque prae ea divinitatem dedit, non sensu, sese mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam *Pythagoras*, qui censuit animam esse per naturam rerum omnem intentam, & commeantem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorum animorum discerpi & laceri deum: & cum miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram: quod fieri non potest. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si esset deus? quomodo potest deus ille, si nihil esset nisi animus, aut infusus, aut intusus esset in mundo? *Tym. Xenophanes*, qui *mente adspicit*, omne praeterea, quod esset infinitum, deum voluit esse, de ipsa mente item reprehenditur, ut ceteri: de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque sentiens neque conjunctum potest esse. *Nam Parmenidas* commentitium quiddam coronae similitudine efficit: *Stephanus* appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit caelum: quem appellat deum, in quo neque figuram divinam; neque sensum quisquam inspicere potest, multa ejusdem monstra, quippe qui *bellum*, qui *discordiam*, qui *cupiditatem*, ceteraque generis eiusdem ad deum revocat: quae vel morbo, vel somno, vel oblivione, vel ventustate delentur: eademque de sideribus, quae reprehensa jam in alio, in hoc mutantur. *Empedocles* quoque multa alia peccans, in deorum opinione turpissime labitur, quattuor enim naturas, ex quibus omnia consistere vult, divinas esse cenet; quas & nasci, & extinguere perspicuum est, & sensu omnicaerere. 2. nec vero *Protagoras*, qui sese negat omnino de diis habere? quod liqueat, *sine non finit*, qualesve sint, quidquam videtur de natura deorum suspicari. Quid *Democritus*, qui tum *imagines*, earumque circuitus in deorum numero refert: tum illam naturam, quae imagines fundat, ac mittit; 4. tum scientiam, intelligentiamque nostram, nonne in maximo errore versatur? cum idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, negat esse quidquam sempiternum: nonne deum omnino intollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat? Quid *Aesop*, quo *Diogenes Apolloniates* utitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam dei? Jam de *Platonis* inconstantia longum est dicere: qui in *Timaeo*, patrem *liquis mundi nominari neget posse*: in legum autem libris, quid sit omnino deus, 5. *anquire optare non censet*. Quod vero sine corpore alio deum vult esse, ut *Stacidi* dicant, *deum uerum*; id quale esse possit, intelligi non potest: careat enim sensu, necesse est careat etiam prudentia, careat voluptate: quae omnia, una cum deorum notionem comprehendimus. Idem & in *Timaeo* dicit, & in legibus, & *mundum deum esse*, & *caelum*, & *astra*, & *terram*, & *animos* & *eos*, quos majorum institutis accepti nus: quae & per se sunt falsa perspicua, & inter sese vehementer repugnantia. Atque etiam *Xenophon* paucioribus verbis eadem ferè peccat: facit enim in iis, quae a *Socrate* dicta

retulit, *Socratem* disputantem, *formam dei* quari non oportere: eundemque & *solem*, & *animum deum* dicere: & modo unum, tum autem plures deos quae sunt isdem in terris ferè, quibus ea; 6. quae de *Platone* dicimus. Atque etiam *Antisthenes* in eo libro, qui *physicus* inscribitur, *populariter deos* multos, naturalem unum esse dicens, tollit vim, & *notam deorum*. Nec multo secus *Speusippus*, *Platonem a vinculum* subsequens, & *vim* quandam dicens, quae omnia regantur, eoque *animalem*, evellere ex animis conatur: cognitionem deorum. 7. *Aristoteles* quoque in tertio de philosophia libro multa tubat, 8. & magistro *Platonem* uno dissentiens, modo enim *menti* tribuit omnem divinitatem: modo mundum ipsum deum dicit esse: modo quendam alium praebet mundo, eoque eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tucatur: tum coeli ardorem deum dicit esse, non intelligens, coelum mundum esse partem: quem alio loco ipse designat deum. Quomodo autem caeli divinus ille sensus in celeritate tanta conservari poterit? ubi deinde *illi res dicit*, si numeramus etiam *caelum* deum? Cum autem sine corpore idem vult esse deum, omni illum sensu *privat* etiam prudentiam. Quo porro modo mundus *g. movet* carens corpore; aut quomodo *semper de movens*, esse quietus, & beatus poterit? Nec vero *epus condiscipulus Xenocrates*, in hoc genere prudens: in cujus libris, qui sunt de natura deorum, nulla species divina describitur, deos enim esse: sic dicit: quinq; eos, qui in stellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus sideribus, quae infixa caelo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus: *Sextimum*, *Solem* adiungit: *octavamque Lunam*; qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. Ex eadem *Platonis* scholis *Ponticus Heraclides* puerilibus fabulis referit libros: 10. & tamen modo *mundum*, tum mentem divinam esse putat: errantibus etiam stellis divinitatem tribuit, sensuque deum *privat*, & ejus formam, mutabilem esse vult: eodemque in libro rursus terram, & coelum referri esse docet. Nec vero *Xenocrates* inconstantia fecit: eadem enim *menti* divinitatem tribuit principatum: modo caelo: tum autem signis, sideribusque caelestibus. Nec audiendus *epus auditor Syrat*, is qui *physicus* appellatur: qui omnem vim divinam in natura sitam esse censet, quae causas gignendae, augendi, minuendi habeat: sed careat omni sensu, & figura. *Zeno* autem (ut jam ad vestros, *Balbe*, veniam) *naturalem legem*, divinam esse censet, eaque vim obinere *recta imperantem*, prohibentemque *contraria*, quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non possumus. Deum autem animantem certe volumus esse. Atque hic eadem alio loco *asertit*, deum dicit esse, si intelligi potest: nihil sentiens deus, qui numquam nobis occurrit, neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris *rationem* quandam, 11. per omnium naturam rerum pertinentem, 12. ut divinam, esse affectam putat. Idem *astis* hoc idem tribuit, tum *annis*, mensibus, annorumque mutationibus. Cum vero *Hesiodi Theogonium* interpretatur, tollit o-

tinino

1. Si nihil esset, nisi animus. Lamb. in ian. ead. non habent illud nisi typographi: forte vitio: nam ipse tacet, exhaque in aliis culis, item Pall. nostris tribus.
 2. Nec vero Protagoras, etc. Toti hae periculis non exstat in P. Guelmii: habent tamen Pall. tres.
 3. Quod liquet. Pal. sec. quos, non ita absurdè.
 4. Democritus cum intelligentiamque. Meliores: illi Palatini, prim. & secund. sicut ant.
 5. A. qui opteret. Ita P. ita Pal. prim. nam sed. an. quae vulgata; sequitur.
 6. Quae de Platone dicimus. Videtur commodior: futura lectio, si abjiceretur *diutius*, non celo tamen lectorem esse in Palati prim. & utroque VVouveriano. Des. quae sit. iud. et. at alter VVouveriano praeterea sic dixerit a vulgato, idem uterant, quibus sic Platone dixit.

7. Aristoteles quare. Pall. tres: una consensu. A. physiceque. P. de- struebatur ad hoc illo quo, sed alterorum requiritur.
 8. A. magister Platone uno dissentit. Sic Pall. tres, sic VVouveriano, & P. necnon omnes edidi ante Lamb. non; qui ad huc, non diff. conjecturam P. Manari; quam tamen non d. gnatus est: textus situs Aldus. videtur Muret. l. vi. e. 2. Lect. enim Vagat.
 9. Moveri carens corpore. Est ab edic. one Victorii; quibus accedunt Pall. tres & P. culi prius, moveri potest, carens corpore.
 10. Et tamen mundum non. Sic lectio vu. gata, firmatae Pal. prim. non fer. tam text. tantum P. dum Lamb. nus; et tum mundum, tum mentem. Dicitur esse prius. prozet scriptos sane nostros.
 11. Per amicum naturam rerum. Sic editi à Victorio, sic Pall. tres cusi, primum periculis necesse est.
 12. Ut divinam esse affectam putat. Pal. prim. divina; item fer. sed. is esse matat in st. unde suspicet legendum; ut divina affectam putat. V. ite-

omnino usuratas, perceptasque cognitiones deorum, neque enim Jovem, neque Junonem, neque Vestam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum haberi numero: sed rebus inanims, atque mutis, per quamdam significati- nem hęc docet tributa nomina. Cujus discipuli ARISTO- NIS non nimis magno in errore sententia est; qui neque formam dei intelligi posse censet, neque in diis sensum esse dicit: dubitetque omnino, deus animans, *mens sit*. CELENTES autem, qui Zenonem audivit unā cum eo, quem proximē nominavi. 2. tum ipsum mundum, deum di- cit esse, tum totas naturę menti, atque animo, tribuit hoc nomen; tam ultimum, & altissimum, atque undique cir- cumfusum, & extremum omnia cingentem, atque comple- xum ardorem, qui æther nominatur, certissimum deam judicat. Idemque quasi delirans in iis libris, quos scripsit contra voluptatem, tum fingit formam quandam, & spe- ciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse divinius. Trahit, ut deus ille, quem mente noscimus, atque in animi notione, tanquam in vestigio, volumus reponere, nusquam profus appareat. At PERSEVS, ejusdem Zenonis auditor, 3. eos dicit esse habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitę cultum esset in- veniri: ipsique res utiles, & salutare, deorum esse vo- cabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa in- venta esse deorum, sed ipsa divina. Quo quid absurdius, quam aut res sordidas, atque deformes deorum honore afficeret, aut homines jam morte deletos, reponere in deo, quorum omnis cultus esset futurus in lectu? Nam verō CELENTES, qui Stoicorum somniorum viserrimus ha- beatur interpres, magnam turbam congregat ignoratorum deo- rum, atque ita ignororum, ut eos ne conjectura quidem in- formare possimus, cum mens nostra quidvis videatur cogi- tatione posse depingere. ait enim, vim divinam in ratione esse positam, & universę naturę animo, atque mente: ipsamque mundum, deam dicit esse, & ejus animi fusio- nem universam: tum ejus ipsius principatum, qui in mente & ratione versetur, communemque, rerum naturam, uni- versā, atque omnia continentem: tum fatalem umbram, & necessitatem rerum futurarum; ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera; tum eamque naturam fluentem, at- que manentem, ut & aquam, & terram, & aëra; solem, lu- nam, sidera, universitatemque rerum, qua omnia contine- rentur; atque homines etiam meos, qui immortalitatem esse- rent consecuti. Idemque disputat, æthera esse eum, quem homines Jovem appellarent: quique aër per maria ma- naret, eum esse Neptunum; terramque eam esse, quę Ceres diceretur, similique ratione persequitur vocabula reli- quorum deorum. Idemque etiam legis perpetuę, & æternę vim, quę quasi dux vitę, & magistra officiorum sit, Jovem dicit esse, eandemque fatalem necessitatem appellat sempiter- nam rerum futurarum veritatem: quorum nihil tale est, ut in eo vis divina inesse videatur. Et hæc quidem in primo libro de natura deorum: in secundo autem vult Orphei, Musæi, Hesiodi, Homerique fabellas accommodare ad ea, quę ipse primo libro de diis immortalibus dixerit: ut etiam veterum poetarum, qui hæc ne suspicari quidem sint, Stoici fuisse videantur. Quem Diogenes Babylonius con- sequens in eo libro, qui inscribitur de Minerva, partem Jovis, ortumque virginis ad physiologiam traducens, de- jungit fabula. Exposita ferē non philosophorum judicicia, sed delirantium somnia nec enim multo absurdiora sunt ea, quę poeta rum vocibus fusa, ipsa sua vitate nocuerunt: qui & ira inflammatos & libidine furentis induxerunt deos: feceruntque ut eorum bella, pugnas, proelia, vulnera videremus, odia præterea, discordias, ostus, interi-

tus, querelas, lamentationes, effusas in omni imperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus mortalesque; ex immortalibus procreatos. Cum poeta- rum autem errore conjungere licet portenta magorum, & Eg- yptiorumque in eodem genere dementia: tum etiam vulgi opiniones, quę in maxima inconstantia, veritatis ignora- tione versantur. Ea qui consideret, quā inconsulte ac tem- merē dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quaestio est, habere debeat. Solus enim vidit, primum esse deos, quod in omnium animis eo- rum notionem impressisset ipsa natura. QUAE EST ENIM GENES, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat *προληψια*. Epicurus, id est, anteceptam animo rei quan- dam informationem: sine qua nec intelligi quidquam, nec queri, nec disputari potest. Cujus rationis vim, atque utilita- tem ex illo celesti Epicuri, de regula, & judicio volumine accepimus. Quod igitur fundamentum hujus quaestiones est, id præclare jactum videtur. Cum enim non instituto ali- quo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unam omnium firma consensio: intelligi necesse est, esse deos, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. DE QUAEVTEM OMNIUM NATURA CON- STITIT, ID VERVM PERSERNECESSARIVM. Esse igitur deos constituendum est. Quod quoniam ferē constat inter omnes non philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive prænotionem deorum: sunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipse *προληψια* appel- lavit, quam antea nemo eo verbo nominarat. Hanc igitur habemus, ut deos beatos, & immortales putemus: Quę enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit; eadem insculpsit in mentibus, ut eos æternos, & beatos habere- mus. Quod si ita est, verē exposita illa sententia est ab Epi- curo. Quod æternos, beatosque, sit, id vobis habere ipsam negotii quid- quam, nec exhibere alteri, itaque, neque ira, neque gratia teneri, quod quę talia essent, imbecilla essent omnia. Si nihil aliud quaerere- mus, nisi ut deos pie coleamus, & ut superstitione libera- remus, satis erat dictum. nam & præstans deorum natura, hominum pietate coleretur; eum & æterna esset, & beatissi- ma, habet enim venerabilem justam: quidquid excellit: & metus omnis à vi atque ira deorum pulsus esset, intelligitur enim, à beata, immortalique natura & iram, & gratiam segregari quibus remotis, nullos à superis impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem, 4. anquisit animus & for- mam, & vitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, par- tim ratio docet, nam à natura habemus omnes omnium gentium speciem nullam aliam nisi humanam, deorū, quę enim alia forma occurrit unquam aut vigilantibus cuiquam, aut dormientibus? Sed, ne omnia revocentur ad primas notio- nes, ratio hoc idem ipsa declarat, nam eum præstantissi- mam naturam, vel quia beata est, vel quia sempiterna, con- venire videtur eandem esse pulcherrimam, quę compositio membrorum, quę confirmatio lineamentorum, quę fi- gura, quę species, humana potest esse pulchrior? vos quide- dem, Lucili, soletis (nam Cotta meus modò hoc, modo il- lud cum artificium effingitis, fabricamque divinā quam sicut omnia in hominis figura non modò ad usum, verum etiam ad venustatem apta, describere. Quod si omnium animan- tium formam vincit hominis figura, deus autem animans est: ea figura profecto est, quę pulcherrima sit omnium; quoniam quę deos beatissimos esse constat, beatus autem esse sine virtute nemo potest, nec virtus sine ratione consistere nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura; hominis esse specie

Ffff 2

deos

1. *Ubi præcipitur*. P. Manuē ex Massæi libro, inscribitur, quod & illud ut pa Lamb nostri missi adhibere vulgato.
2. *Tam ipse mundum, deum dicit esse*. Teiga Pall. ordina in versio- nem ipsam deum mundum & C. MOX quoque idem exhibent non vidi-

1. *Ubi præcipitur*. P. Manuē ex Massæi libro, inscribitur, quod & illud ut pa Lamb nostri missi adhibere vulgato.

2. *Tam ipse mundum, deum dicit esse*. Teiga Pall. ordina in versio- nem ipsam deum mundum & C. MOX quoque idem exhibent non vidi-

3. *Est dicit esse habitus deus*. Vox dicit non videtur in Pal. pr. Sec aut. P.
4. *Anquisit animus*. Sic editio Victorii, sic Palat. prim. acceditque secund in quo *anquisit*, vulg. *inquisit*.

deos confitendum est. Nec tamen ea species corpus est: sed quasi corpus: nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. Hæc quamquam & inventa sunt acutius, & dicta subtilius ab Epicuro, quam ut quis ea possit agnoscere: tamen fretus intelligentia vestra differo brevius, quam causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas non modo viderit animo, sed etiam sic tractet, ut manu doceat, eam esse vim & naturam deorum, ut primum non sensu, sed mente cernatur: nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem *επιφανως* appellat, sed imaginibus, similitudine, & transiione perceptis: cum infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus individuis existat, & ad eos affluat, cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamque nostram intelligentiam, capere quaerit & beata natura, & æterna. Summa verò vis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam ut omnia omnibus paribus paria respondeant, hanc *ισομετρεω* appellat Epicurus, id est, *æqualitatem tributionis*. Ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multi uoluisse mortalium non minorè & si, quæ interierant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conseruent, infinita esse debere. Et querere à nobis, Balbe, soletis, quæ vita deorum sit, quæque ab iis degatur *αίας*. Ea videlicet, quæ nihil beatius, & nihil omnibus bonis: effluentiùs cogitari potest, nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia, & virtute gaudet: habet exploratum fore se semper cum in maximis, tum in æternis voluptatibus. Hunc deum ritè beatius dixerimus, vestrum verò laboriosissimum live enim ipse mundus, deus est, quid potest esse minus quietus, quam nullo puncto temporis intermisso, versari circum axem cæli admirabili celeritate? nisi quietum autem nihil beatum est, live in ipso mundo deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines, ordinesque conseruet, terras & maria contemplant, hominum commoda, vitasque tueatur: nã ille est implicatus molestis negotiis, & operosis. Nos autem beatam vitam in animi securitate, & in omnium vacatione numerum ponimus. docuit enim nos idem, qui cetera, natura effectum esse mundum: nihil opus fuisse fabrica? tamque eam rem esse facilem, quam vos effici negetis sine divina posse solertia, ut innumerabilem natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis: ut tragici poetæ cum explicare argumenti exitum non potestis, confugitis ad deum. Cujus operam profecto non desideratis, si immensam, & interminatam in omni parte magnitudinem regionum videretis: in quam se injiciens animus, & intendens, ita latè, longèque peregrinatus, ut nullam tamen oram ultimi videat, in qua possit insistere. In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quæ, interjecto inani, coherescunt tamen inter se, & alix alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæc rerum forma, atque figura: quas vos effici posse sine solibus, & incudibus non putatis. Itaque impossuistis in cervicibus nostris sempiternum dominum, quem dies, & noctis timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, &

animadvertentem, & omnia ad se pertinere putantem, cæciorum, & plenum negotii deum? Hinc vobis emittit primum illa fatalis necessitas, quam *επιφορη* dicitis: ut, quidquid acciderit, id ex æterna veritate, casualique continuatione fluxisse dicatis. Quam autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tanquam anticulis, & iis quidem indolis, fati fieri videantur omnia? Sequitur *μεγαλη* vestra, quæ Latino dicitur, qua tanta imbueremur superstitione, si vos audire vellemus, ut haruspices, augures, harioli, vates, & conjectores nobis essent colendi. His terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestem, nec alteri querere: & piè, sanctèque solimus naturam excellentem, atque præstantem. Sed elatus studio, vatore, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam, tamque præclaram, inchoatam relinquere, quamquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quam audendi. Tum Cotta, comites, ut solebat, Atqui, inquit, Velie, nisi tu aliquid dixisses, nihil sanè ex me quidem audire potuisses. mihi enim non tam facile in mentem venire solet, quare verum sit aliquid quam quare falsum. Idque cum dixisset, tum, cum te audire paulo ante contigit, Roges me qualem deorum naturam esse dicam: nihil fortasse responderem. Quæras, putemne talem esse, qualis modò à te sit exposita: nihil dicam mihi videri minus sed antequam aggrediar ad ea, quæ à te disputata sunt, de te ipso dicam quid sentiam. Sæpe enim de L. Crasso, familiare illo tuo, video audisse, cum te rogatis omnibus sine dubio ante ferret, & paucos tecum Epicureos à Gratia compararet, sed, quòd ad eo te mirifice diligè intelligebam, arbitrabar illum propter benevolentiam id uberiorè dicere. Ego autem, etsi & vereor laudare presentem, judico tamen de te obscura, atque difficili à te dictum esse dilucide: neque sententiis solum copiosè, sed, verbis etiam ornatis, quam solent vestri. Zenonem, quem Philo noster coryphæum appellare Epicureorum solebat, cum Athenis essem, audiebam frequenter, & quidem ipso auctore Philone: credo, ut facilius judicarem, quam illa bene refellerentur, cum à principe Epicureorum acceptissem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique sed isto modo, ut tu, distinctè, graviter, ornate. Sed quod in illo mihi usu sæpe venit, idem modò, cum te audirem, acciderat, ut molestè ferrem, tantum ingenium (bona venia me audies) in tam levis, ne dicam in tam inceptas, sententias incidisse. Nec ego nunc ipse aliquid affectam melius, ut enim modò dixi, omnibus fere in rebus, & maxime in physicis, quid non sit, cuius, quam quid sit dixerim. Roges me, quid, aut quale sit deus: auctore utas Simonide: de quo cum quaesivisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causa sibi unum diem postulavit, cum idem ex eo postredie quaereret: biduum petiit. cum sapius duplicaret numerum dierum, admiransque Hiero requireret, cur ita feceret: Quis, quanto, inquit, diutius considero, & tanto mihi spes videtur obscurior. Sed Simonidem auctor (non enim potest solum suavis, verum etiam ceteroqui doctus, sapiensque traditur) quis multa venirent in mentem acuta, atque subtilia, dubitantem, quod eorum esset verissimum, deperasse omnem veritatem. Epicurus verò tuus (nam cum illo malo differere, quam tecum) & quid dicit, quòd non modò philosophia dignum esset, sed mediocri prudentia? Quæritur primum in ea quaestione,

1. Sed etiam sic videtur, ut nunc, dicitur eam. Ita editi à Victorio, æque aliter Pall. haud male tamen Turnebus ac Purianus, ducit eam: quod non solum recitavit, Lambinus, sed adjectic adhuc docet, plane superfluo.

2. Hæc ad Deum affluat. Haud aliter publicæ à Victorio, ad stipulantemque Pall. tres & P. Gul. elimit. sic item Aldus senior, nisi quod hæc affluat, vulgati, ad res affluat. Lambinus ad nos affluat.

3. Nihil omnibus bene affluentiæ cogitari. Est rursus à Victoriana, & non à Pall. duobusque V Vouerian. editi passim, nihil omnibus bene omnium affluentiæ cogitari.

4. Vereor laudare presentem. Gulielmianus ille P. vii. ver. præsentem, hinc laudat. Altera tamen lectio perlat in Pall. tribus.

5. Tanto mihi spes videtur obscurior. Non ad præparatum sum quod erit in P. item Pall. prim. ac secund. quod sequetur mox, desinisse omnem veritatem.

6. Quid dicit quid non modò philosophia dignum esset. Lambinus monet referendum videri dixit, aut sic pro offi. Gulielmianus maluerit est, aut legendum supra dicitur, ego habuisti vossem controversam pro spacia, unaque quædam.

me, quæ est de natura deorum, sine no dii, neque sine. Difficile est negare, credo, si in concione quaeratur; sed in eiusmodi sermone, & confesso, facillimum. Itaque ego ipse pontifex, qui caeremonias, religionesque publicas sanctissimè tractandas arbitror, is hoc, quod primum est, esse deos, periculi mihi non opinione solum, sed etiam ad veritatem planè velim, multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut in eorundem nulli esse videantur. Sed vide, quàm tecum agam liberaliter, quæ communia sunt vobis cum ceteris philosophis, non attingam, ut hoc ipsum: placet enim omnibus esse, mihi que ipsi in primis, deos esse. Itaque non pugno, rationem tamen eam, quæ à te afferitur, non satis firmam puto. Quod enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id satis magnam esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur, quod cum leve per se, tum etiam falsum est, primum enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? equidem arbitror multas esse gentes in immantitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteaque Theodorus, nonne aperte deorum naturam susculerunt? nam Abderentes quidem Protagoras, cuius à te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri hæc posuisset, DE DEIVS NEQUE UT SINT, NEQUE UT NON SINT, MARCO DICERE, Atheniensium iusta urbe, atque agro est exterminatus. librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hæc sententiam profitemdam multos esse factos, quippe etiam panam ne dubitatis qui deum, effugere potuisset. Quid de sacris legibus, quid de impiis, perjurisque dicemus?

.. Tabulus si Lucius unquam,

Si Lupus, aut Carbo, aut Nepuni filius,

ut ait Lucilius, putasset esse deos, tam perjurus, aut tam impurus fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id quod vultis, confirmandum, quàm videtur. Sed quia commune est hoc argumentum aliorum etiam philosophorum, omittam hoc tempore: ad vestra propria venire malo. Concedo esse deos, doce me igitur, unde sint, ubi sint, qualis sint corpore, animo, vita. Hæc enim scire delidero. Absteris ad omnia atomorum regio, & licentia, hinc, quodcumque in solum venit, ut dicitur, effingis, atque efficit, quæ primum nullæ sunt. 1. nihil est enim, quod vacet corpore: corporibus autem omnis obiectur locus: ita nullum inane, nihil esse individuum potest. Hæc ego nunc physicozorum oracula fando, vera, an falsa, nescio: sed veri tamen similiora, quàm vestra, ista enim flagitia Democriti, siue etiam anti Leucippi, esse corpuscula quædam lævia, alia aspera, rotunda alia 3 partim autem 2 angulata, curvata quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse cœlum, atque terram, nulle cogente natura, sed concursu quodam sortuito. Hæc tu opinionem, C. Vellei, usque ad hæc aetatem perduxisti, priusque te quis de omni vix statu, quàm de ista auctoritate deiecerit, ante enim iudicasti, Epicureū te esse oportere, quàm ista cognovisti. Ita necesse fuit aut hæc flagitia concipere animo, aut suscipere philosophiz nomen amittere. Quid enim mereas, ut Epicureus esse velinas? Nihil equidem, inquis, ut rationem vita beatæ, veritatem, desideram. Ista igitur est veritas? Nam de vita beatâ nihil repugno: quàm tu ne in deo quidem esse censes, nisi planè otio langueat. Sed ubi est veritas? in

mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minutis temporum punctis, aliis nascentibus, aliis cadentibus? an individuis corpuseculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, quæ tecum paulo antè uti cœperam, plura complecto. Concedam igitur, ex individuis constare omnia. Quid ad rem? deorum enim natura quaeritur. Sint sanè ex atomis, non igitur æterni, 3 quis enim ex atomis sit, id natum aliquando sit. Si natum, nulli dii antè, quàm nati, & si ortus est deorum, interitus sit, necesse est, ut tu paulo antè de Platonis mundo disputabas. Ubi igitur illud vestrum beatum, & æternum? quibus duobus verbis significatis Deum. Quod cum efficere vultis, in dumeta correptis, ita enim dicebas, non corpus esse in deo, sed quasi corpus: nec sanguinem, sed quasi sanguinem. Hoc per sepe facitis, ut, cum aliquid non verisimile dicatis, & effugere reprehensionem velitis, efferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit illud ipsum, de quo ambigebatur, concedere, quàm tam impudenter resistere: velut Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suoque pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus, & necessarius, invenit quo modo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat, ait ætomum, cum pondere & gravitate directo 4 deorsum feratur, declinare paululum. Hoc dicere turpius est, quàm illud, quod vult, non posse defendere. Idem facit contra dialecticos: à quibus cum traditum sit, in omnibus disjunctionibus, in quibus, aut etiam, aut non poneretur, alterutrum verum esse: pertimuit, ne, si concessum esset hujusmodi aliquid, Aut vivet eras, aut non eras Epicurus, alterutrum fieret necessarium: totum hoc aut etiam, aut non, negativè esse necessarium. Quo quid dici potest obtusius? Urgebat Archilas Zenonem, cum ipse falsa omnia diceret, quæ sensibus viderentur: Zeno autem nonnulla visa esse falsa, non omnia. Timuit Epicurus, ne si unum visum esset falsum, nullum esset verum; omnes sensus veri nuntios dixit esse, 3 nihil horum, nisi callide, GRAVIOR EM enim plagam accipiebat, ut leviori repelleret. Idem facit in natura deorum, dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus, & dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus: nec sanguinem, sed tanquam sanguinem. MIRABILIA VIDETUR, quod non rideat haruspex, cum haruspicem viderit, hoc mirabilius, quod vos inter vos risum tenere possitis, non est corpus, sed quasi corpus, hoc intelligerem, quale esset, si id in ceris fingeretur, aut fictilibus figuris, in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum, ne tu quidem, Vellei: sed non vis faceri, ista enim à vobis quasi dictata redduntur: quæ Epicurus oscitans halucinatus est, cum quidem gloriaretur, ut videmus in scriptis se magistrum habuisse se nullum, quod & non prædicanti, & tamen facile quidem crederem: sicut 7 mali aedificii domino gloriantis, se architectum non habuisse, nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum! dii immortales! & sunt qui putent audivisse: ipse non vult, credo plus nemini. Pamphilium quendam, Platonis auditorem, ait à se Sami auditum, ibi enim adolescens habitabat cum patre, & fratribus, quod in eam pater ejus Neocles agripeta vene-

Fff 3 rat.

1. Nihil est enim quod vacet corpore. Sic Ald. sen'oris editio, habentque Pal. tres & Palat. postea, octo, ubi in omni quod. Lambinus heic inter sententias fecit.

2. Angulata, curvata quædam. Vox media non est boni commatis, nam ejus loco est in Palat. pr. firmata, in secund. hamata, in tert. pyramata, med. a lecta, verior videtur.

3. Quædam enim atomi sit id usum aliquando sit. Sic editio à V. Crorionum ante tui quod enim. Lambinus adextor, aliquando sit necesse est, at ego potius si fuerim utromque sit nam in Palat. primo aut scè non exar: pr. ut. habetque prim. venas pro id usum 5, quod & in P. Gualimano.

4. Deorsum feratur. Si illa auctoritas membranarum Pall. extinet, dum deo sur: ita enim omnes.

5. Nihil horum nisi callide. Sic quidem Pal. sec. sed alii duo, item V. Vouzerian' & alii, forte callide, nisi velimus aliud quid subintelligi.

6. Tam facile quidem crederem; sicut, etc. Sic cetera cohortem librorum nostrorum Pall. Vouzerian. item editio V. V. V. 3 indicat, tunc ita existare in Maffæano P. Manutius; quem ne quidem sequitur Lambinus, dum sequi se jactat, publi caventim 5 quidem eridam, quomodo nullus in nostris cod. lex.

7. Mali aedificii dominus. Nihil sollicito: tantum prodo habere Pal. prim. domo 3, lectio non hand utnequaquam absurda.

rat. Sed, cum agellus eum non satis aleret, ut opinor, *ludi magister* fuit. Sed hunc Platonium mirifice contemnit Epicurus: ita metuit, ne quid umquam didicisse videatur. In Nausiphane Democriteo tenetur: quem cum de se non neget auditum, *vixas tamen omnibus contumeliis*. At qui si hanc Democritea non audisset, quid audierat? quid est in physicis Epicuri non à Democrito? nam etsi quædam *commutatis*, ut, quod paulo ante de inclinatione atomorum dixi, tamen pleraque dicit eadem: et atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, eorum ortus, interitus, omnia ferè, quibus nature ratio continetur. Nunc istuc *quasi corpus*, & *quasi sanguinem*, quid intelligis? ego enim scire te ista melius, quam me, non fateor solum, sed etiam facile patior. Cum quidem semel dicta sunt, quid est, quod Vellejus intelligere possit, Cotta non possit? Itaque corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis, quid sit, nullo profusus modo intelligo. Neque tu me celas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consulto dicis occultè, tanquam Heraclitus: sed (quod inter nos liceat) ne tu quidem intelligis. Illud video pugnare te, species ut quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitque pura, levis, perlucentia. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: *corpus illud non est sed similitudo corpori*: nec ille fufus, & candore mixtus rubor, sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo; sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse. Fac, id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum, cedo mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. Non deest hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, *humana esse forma deorum*: primum quod ita sit informatum, anticipatumque mentibus nostris, ut homini, cum de deo cogit, ter forma occurrat humana: deinde, ut quoniam rebus omnibus excellat natura divina, forma quoque esse pulcherrima debeat: nec esse humana ullam pulchriorem. Tertiam rationem afferis, quod ulla in alia figura domicilium mentis esse possit. Primum igitur quod consideremus quale sit, arripere enim mihi videmini: quasi vestro jure rem nullo modo probabilem omnium. Quis tam cæcus in contemplandis rebus umquam fuit, ut non videret spectes istas hominum collocatas in deos aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ pravitate converterent: aut suspensionibus, ut essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëta, pictores, opifices. Erat enim non facile, agenteis aliquid, & molientes deos, in aliarum formarum imitatione servare. Accessit etiam ista opinio fortasse, quod homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc, physice, non vides, quam blanda conciliatrix, & *quasi sui sui lena natura*? An putas ullam esse terra, marique betuam, quæ non sui generis beluis maximè deleatur? quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contractione, equus vacca? An tu aquilam, aut leonem, aut Delphinum ullam anteferre censens figuram suæ? quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura prescripserit, ut nihil pulchrius, quam hominem

putaret, eam esse, causam, cur deos hominum simileis putaremus? quid censens, si ratio esset in beluis? non suo quædam generi plurimum tribuatur fuisse? At in hercule ego (dicam enim, ut sentio) quamvis amem ipse me, tamen non audeo dicere, pulchriorem esse me, quam illi fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingenitis, aut de orationibus nostris, sed de specie, figuraque quaeritur. Quod si fingere nobis, & iungere formas velimus: qualis ille matitimus Triton pingitur, natantibus in vehens beluis, adjunctis humano corpori; nobis esse? Difficili in loco vestor. Est enim vis tanta naturæ, ut homo nemo velit nisi hominis similitudo esse. Et quidem formica formicæ: Sed tamen cuius hominis? quod ut enim quisque formosus est? Athenis cum esse, sed, & gregibus ephëborum vix singuli reperiebantur. Video, quid arripis, sed tamen ita res se habet. Deinde nobis, qui concedentibus philosophis antiquis, ad adolescentulis delectatur, etiam *vixta sape jucunda sunt*. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum, at est corporis macula, nævus, illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ & familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est ejus:

*Consistam, orientem auroram forte salutans,
Cum subitò à lava Roscius exoritur.
Pace mihi liceat, calescit dicere vestra,
Mortali visus pulchrior esse deo.*

Huic, deo pulchrior: at erat, sicut hodie est, perversissimis oculis, quid referret? si hoc ipsum salum illi & venustum videbatur. Redeo ad deos: 7 equos si non iam strabones, at patulos esse a bitramur? equos nævum habere? equos filios strabones, frontones, capiones: quæ sunt in nobis? an omni emendata in illis? detur id vobis. Num etiam est una omnium facies? nam si plures: *aliam esse alie pulchriorem* necesse est. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si una omnium facies est, florere in celo Academia necesse est. Si enim nihil inter deum & deum differret, nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio. Quid, si etiam, Vellei, salum illud omnino est nullam aliam nobis de deo cogitantibus speciem, nisi hominis, occurrere? tamenne ista tam absurda defendes? nobis fortasse si hoc occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Valem, Apollinem, reliquos deos, ea facie novimus, quæ pictores, sutores, que voluerunt: neque solum facie, sed etiam ornatu, xiate, atque vestitu, at non Ægyptii, nec Syri nec ferè cuncta barbaria, firmioreis enim videas apud eos opinionones esse de bestijs quibusdam, quæ apud nos de sanctissimis templis & simulacris deorum. Et enim ENNA MULTA EXPOLATA, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata videmus à nostris. at verò ne fando, quidem auditum est, crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Ægyptio. Quid igitur censens? Apim illum, sanctum Ægyptiorum bovem, nonne deum videri Ægyptiis? tam hercle, quam tibi illam nostram Sospitam, quam tu numquam ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, & cum calceolis repandis. At non est talis Argiva nec Romana Juno. Ergo giva,

1. *Animos, inane, imagines.* Non videtur contemnendum quod est in tribus Pall. inanis.

2. *Probabilem omnium.* Quæ. Est ad editione Victorii, visurumque in P. & utroque Pall. secund. tert. nam primus aliquo solis hic mutatur est.

3. *Erat enim non facile agere.* & c. Ita & Victorii editio neque seque Pal. nostri, quorum tamen secund. non agnoscat negat vana; neque videtur a Victorii.

4. *Et quasi sui sui lena natura.* Pall. & VVouvierian. Et quam sui sui. quod & expositi V. Victorii, adjecto, ipsa natura.

5. *Quam ille ferret taurus.* Victorii editio sic habet, ut & Pal. tert. nam secund. f. it. ill. verum cum P. voce illa destituitur, credibile est à manu mansisse libratorum.

6. *Huic, deo pulchrior, at erat.* & c. Retinui lectionem vulgatam concordantem cum MSS. nostris, solum edo hanc eandem membranis auctori-

bus transposui vocem, sustulique interrogat onem, quomodo item visur in Victoriana. oculis inquit hejus pulchrior videbatur. Deo non etiam nostris, utpote perversissimis oculis. Gul. Canterus malebat; *Hic pulchrior deo*. 1. q. Nov. lect. 1. q. P. Manutius conjiciebat, *hui pulchrior deo* quod, ut ambrosius statim libris suis credidit; Lambinus.

7. *Equos si non tam strabones at patulos.* Mandi alter V. Victoriana editio, imò & Aldi veteris & accedunt, ferè membranarum nostrarum. Cameraiana, requirit in ipsi *non strabones at patulos*, & c. quæ tamen videtur usurpata fu. se vulgo longè prius.

8. *Et tenuissim, ut dicitur: Iovem, & c.* Sic Aldus aversus, obtinetque passim hodie sed enim Victoriana, *ut dicitur apparuisse Iovem*, quomodo duo Pall. & duo VVouvier.

9. *Cum Calceolis repandis.* Pighius noster ad annum urbis DCXC. arbitratu melius voluit: utique si sequamur numerum indicia.

Haec species Iovis Argivis, & alia Lanuinis. Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis. Non quod igitur physicum, id est, speculatorem, & vniuersalemque naturam animis consuetudine imbutis, petere testimonium veritatis? Iste enim modo dicere licebit, Jovem semper barbatum, Apollinem semper imberbem, caecos oculos Minervam, caruleos esse Neptuni. Et quidem 2 Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo stante, atque vestito, leviter apparere claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcanis scit accepimus. Age & his vocabulis deos esse fatemur, quibus a nobis nominantur. At primum quot hominum linguarum, tot nomina deorum. Non enim, ut tu velles, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. Deinde nomen non magis numerus ne in pontificiis quidem nostris: deorum autem innumerabilis. An sine nominibus sunt? Istud quidem ita vobis dicere necesse est, quid enim attinet, cum una facies sit, plura esse nomina? quam bellum erat, vellet, vestire, patris, vestire quod vestire, quam ista effluentem in aure, atque ipsam tibi displicere? At tu mei similem opas esse, aut tui deum? profecto non putas. Quid ergo? solentiam, aut lunam, aut caelum, deum? ergo etiam istum. Quibus fruente voluptatibus? & sapientiam. Qui potest esse in esumodi trunco sapientia? Haec vestra sunt. Si igitur nec humano visu, quod docet: nec tali aliquo, quod tibi persuasum est: quid dubitas negare deos esse? Non audes, sapienter id quidem. erit hoc loco non populum manes, sed ipsi deo, novi ego Epicureos & omnia sigilla numerantem: quamquam & deo nonnullis videri, Epicurum, ut in offensionem Atheniensium caderet, verba reliquisse deos, se sustulisse itaque in illis selectis ejus, brevibusque sententiis, quas appellatis *κροτάλια* dicit, haec ut opinor, & prima sententia est: *Quod beatus & immortalis est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.* In hac ita exposita sententia, sunt qui existunt, quod ille & inscitia plane loquendi fecerit, fecisse consulto, de homine minime vafro male existimant. Dubium est enim, utrum dicat aliquid iste beatorum & immortalis, & an si quod sit, id esse immortale. Non animadvertunt, hic cum ambigunt locum esse: sed multis aliis locis, & illum, & Metrodorum tam a parte, quam paulo ante te. Ille vero deos esse putat: nec quemquam vidi, qui magis ea, quae timenda esse negaret, timeret, mortem dico, & deos: quibus mediocres homines non ita valde poverunt. his ille clamat, omnium mortalium mentis esse perterritas. *Tis nihil latrocinantur, morte propostia.* Alii omnia, quae possunt, fama compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. Sed, quoniam non audes (nam enim cum ipso Epicuro loquar) negare esse deos: quid est, quod te impedit aut solem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam sempiternam in deorum natura ponere? Numquam vidi, inquit, animam rationis, consilii, quae participem in ulla alia, nisi humana figura. Quid? solis numquidnam, aut lunae, aut quinque errantium siderum simile vidisti? sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, cursus annuos conficit. Huius hanc illustrationem ejusdem incensa radiis mensuro spatio luna complet. Quinque autem stellae eundem orbem tenentes,

alix propius a terris, alix remotius, ab iisdem principiis, disparibus temporibus eadem spatia conficiunt. Numquid tale, Epicure, vidisti? Ne sit igitur sol, ne luna, ne stellae: quoniam nihil esse potest, nisi quod attigimus, aut vidimus. Quid deum ipsum numme vidisti? cur igitur credis esse? tollamus ergo omnia, quae 7 aut historia nobis, aut ratio nova affert. Ita sit, ut mediterranei mare esse non credant. Quae sunt tantae animi angustiae, ut si Scirphi natus esses, nec umquam egressus ex insula, in qua lepisculos, vulpeculasque saepe vidisses, non crederes leones, & pantheras esse, & cum tibi, quales essent, diceretur? si vero de elephanto quis diceret, etiam ridere te putares? Et tu quidem, Vellei, non vestro more, sed dialecticorum (quae funditus gens vestra non novit) argumenti sententiam conclusisti: *Beatus esse deos sumisti.* Concedimus. *Beatum autem sine virtute nomen esse posse.* Id quoque damus, & libenter quidem. *Virtutum autem sine ratione constare non posse.* Conveniat id quoque necesse est. *Adjungis, nec rationem esse, nisi in hominis figura.* Quem tibi hoc daturum putas? si enim ita esset, quid opus erat te gradatim istuc pervenire? quid autem est istuc gradatim? summisses tuo iure. Nam a beatis ad virtutem, a virtute ad rationem video te venisse gradibus. A ratione ad humanam figuram quo modo accedis? praecipitare istuc quidem est, non descendere. Nec vero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum similem dicere, quam homines deorum. Quares, quid intersit. Si enim hoc illi simile sit, esse illud huic video. Sed hoc dico, non ab hominibus formae figuram venisse ad deos. *dis enim semper fuerunt, & nati numquam sunt,* si quidem aeterni sunt futuri, at homines nati, ante igitur humana forma, quam homines, ea, quae erant forma dii immortales. Non ergo illorum, humana forma, sed nostra, divina dicenda est. Verum hoc quidem, ut voletis, illud quaero, quae fuerit tanta fortuna, nihil enim in rerum natura ratione factum esse vultis. Sed tamen quis iste *casus casus*? unde tam felix concursus atomorum, ut repente homines deorum forma nascerentur? femina deorum decidisse de caelo in terras putamus, & sic homines patrum similem existisse? vellem diceretis: deorum cognationem agnoscerem non invitus. Nihil tale dicitis: sed casu esse factum, ut deorum similem essemus. Et nunc argumenta quaerenda sunt, quibus hoc refellatur? *VTINA M TAM FACILE* vera invenire possim, quam falsa convincere. Etenim enumerasti memoriter, & copiose (ut mihi quidem admirari liberet, in homine esse Romano tantam scientiam) usque a Thale Mileseo de natura deorum philosophorum sententias. Omnesne tibi illi delirare visi sunt, qui sine manibus, & pedibus constare deum posse decreverunt? ne hoc quidem vos movet considerantem, quae sit utilitas, quaeque opportunitas in homine membrorum, ut judicetis, *membris humanis deos non egere?* quid enim pedibus opus est sine ingressu? quid manibus, si nihil comprehendendum? quid reliqua descriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil sine causa nihil supervacaneum est? Itaque *N VLLA ARS* imitari solertia in natura potest. Habebit igitur linguam deus, & non loquetur, dentes, palatum, fauces nullam ad usum: quaeque procreationis causa natura corpori tranxit, ea frustra habebit deus: nec externa magis, quam interiora, cor, pul-

Ffff 4

mones,

1. *Alia Lanuinis.* Incepte omnium libros obidit *Lavinia*, alterum tractat quidem V. Horius, sed non videtur sequi voluit. sic tamen Pall. nostri & V. Varv. nisi quod in ista am. *Lavinia*, & *Lavinia* quid mirum: adducendum con. enlerunt. Crit. ei *Lavinia* non ne dicendum an *Lavinia*, at id eodem eximere cultam Sopspan, notum satis vel ex Livio.

2. *Beatus laudamus Vulcanum eum, &c.* V. Horii editio *laudamus* est. *Beatus Vulcanum eum*, quae vox item in P. & duobus Pall.

3. *Omnia sig. ita numerantem.* Conjecit P. Manuudus *venit ante*, & illico quod est. *Lavinia*, ac prop. ut literas Gulielm. os. *numerantem*.

4. *Prima sententia est.* Vulg. *prae*: sed contra omnes mss. nostros & editionem Victorii.

5. *Insititia plane loquendi.* Lambinus inveniit, vel omnibus, inquit, *hbris* inveniit, *insititia* insitit.

6. *Si quod sit, id esse immortale.* Haud secus Aides senior, & V. Horius, utriusque V. Vovv duo: em Pall. nisi quod sec. *mortale*, posterius ei si addidit, *se beatum, id esse immortale*.

7. *Ausititia nuda, aut vana nuda affect.* Pal. cert. *nuda*. Gulielm. legebat, *nuda nuda, aut vana affect*, ac quiesco vulgo, nostrae quidem postora, quae & in Victoriana, & in Pall.

8. *Itaque ut med. terrarum, &c.* Non incepte Pall. nostri: *ita sit* utraque firmata auctor: non futurum: sed praesens, sed praeteritum.

9. *Si tibi quies essent, diceretur.* J. Mevio ne fiat ab liberalitate exceptorum, voces illae omnes.

mones, jecur, cetera; quæ detracta utilitate, quid habent venustatis? quandoquidem hæc esse in deo propter pulchritudinem vultus. Isthæ fidentes somnis non modò Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, sed meretricula etiam Leontium, contra Theophrastum scribere ausa sit? scio illa quidem sermone, & Attico: sed tamen tantum Epicuri hortus habuit licentia. & soletis queri: Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albutium? nam Phædri nihil elegantius, nihil humanius sed stomachabatur senex, si quid asperius dixeram. cum Epicurus contumeliosissime Aristotelem vexaverit: Phædoni Socratico turpissimæ maledixit: Metrodori, sodalis sui, fratrem, Timocratem, quia nescio quid in philosophia dissentiret, toris voluminibus conciderit: in Democritum ipsam, quem secutus est, fuerit ingratus: Naufiphanem, magistrum suum, à quo nihil didicerat, tam malè acceperit. Zeno quidem non eos solum qui tum erant, Apollodorum, & Syllum, ceteros figebat maledictis; sed Socratem ipsam, parentem philosophiæ. Latino verbo utens *securam Atticum* fuisse dicebat: Chrysiptum numquam nisi *Cheppum* vocabat. Tu ipse paulo ante, cum tanquam senatum philosophorum recitares, summos viros *desperare, delirare, dementem esse* dicebas. Quorum si nemo verum videt de natura deorum, vendendum est, ne nulla sit omnino. Nam ista, quæ vos dicitis, sunt tota commentitia, vix digna lucubratione ancillarum. non enim sentitis quam multa vobis suscipienda sint, si impetratis, ut concedamus eandem esse hominum, & deorum figuram. Omnis cultus, & curatio corporis eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingressus, eursus, acubatio, inclinatio, sessio, comprehensio; ad extremum etiam sermo, & oratio. Nam quòd & *mares deo, & famulus esse* dicitis, quid sequatur videtis. Equidem mirari satis non possum, unde ad istas opiniones vestre ille princeps venerit. Sed clamate non deunitis, retinendum hoc esse, *deus ut beatus, immortalisque sit*. Quid autem obstat, quò minus sit beatus, si non sit bipes? aut ista sive beatitas, sive beatitudo dicenda est (utrumque omnino durum, *sed usi mollenda nobis verba sunt*) verum ea; quacumque est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura, membrisque corporis vacuum, cadere non potest? Nihil aliud dicitis, nisi, numquam vidi solem, aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, umquamne vidisti? negabis. Cur igitur non *securus miltæse mundorum*, sed innumerabilia ausus esse dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cum præstantissima natura queratur, eaque beata, & æterna, quæ sola divina natura sunt, ut immortalitate vincamur ab ea natura, sic animi præstantia vinci: atque ut animi, item corporis? cur igitur, cum ceteris rebus inferiores sumus, forma pares sumus? ad similitudinem enim deo propius accedebat humana virtus, quam figura. An quidquam tam puerile dici potest? ut eundem locum diutius urgeam) quam si ea genera beluarum, quæ in rubro mari, Indiæve gignantur, nulla esse dicamus? Atqui *NAUROSISSEMI* QUIDEM HOMINES exquirendo audire tam multa possunt, quam sunt multa quæ terra, mari, paludibus, fluminibus existant. quæ negemus esse, quia numquam vidimus. Ipsa verò quam nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maximè, similitudo? Quid? canis nonne similis lupo est atque, ut Ennius,

Simia quam similis, turpissima bestia, nobis?

at mores in utroque dispares. Elephanto belluarum nullus prudentior, at figura quæ vastior? De bestiis loquor: quid inter ipsos homines nonne & *similium formis disparem mores, & moribus figura dissimilis?* etenim si semel, Vellei, suscipimus genus hoc arguendi, attende quò serpat. tu enim sumebas, nisi in hominis figura, rationem inesse non posse, sumet alius, nisi in terresti: nisi in eo, qui natus sit, nisi in eo, qui adoleverit: nisi in eo, qui didicerit: nisi in eo, qui ex animo conset, & corpore caduco & infirmo: postremò nisi in homine, atque mortali. Quòd si in omnibus his rebus obstitis, quid est, quòd te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adjunctis, in homine rationem esse, & mentem videbas. Quibus detractis, deum tuæ en nosse te dicitis, modò lineamenta maneat. Hoc est non considerare, sed *quasi fortiter*, quid loquere. Nisi forte ne hoc quidem attendis, non modò in homine, sed etiam in arbore, quid quid *super vacanem sit, aut usum non habeat, obflare*. Quàm molestum est uno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec usum alium quinque desiderant. Tuus autem deus non digito uno redundat, sed capite, collo, cervicibus, lateribus, alio tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si utiam mortalis sit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, verbum, corpus, membra jecur, hæc enim sunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet. At eos vituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipsam mundum, cum ejus membra, cum um, terras, maria, cumque horum insignia, solem, lunam, stellasque vidissent, cumque temporum maturitates, mutationes, vicissitudinesque cognovissent, suspicari essent aliquam excellentem se, præstantemque naturam, quæ hæc fecisset, moveret, regeret, gubernaret. Qui, etiam si aberrant à conjectura, video tamen quid sequantur. Tu quod opus tandem magnum, & egregium habes, quod effectum divina mente videatur, ex quo esse deos suspicere? Habebam, inquis, in animo insitam informationem quandam dei; & barbati quidem Jovis, galeatæ Minervæ. Num igitur esse taleis putas? Quanto melius hæc vulgus imperitorum? qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum. dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fuscinam, fulmen: & si, actiones quæ sint deorum, non vident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. Ipsi, qui irridentur, Ægyptii, nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecraverunt. Velut lbes, maximam vim serpentium conficiunt, cum tibi aves excellæ, cruribus rigidis, corneo, proceroque rostro: aventur peltem ab Ægypto, cum voluteis anguis ex vastitate Libyæ vento Africo investas interficiunt, atque consumunt, ex quo fit, ut illæ, nec morsu vivæ nocent, nec odore mortuæ. Possunt de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere: sed nolo esse longus, ita concludam; tamen bellus à barbaris propter beneficium consecratus: vestrorum deorum non modò beneficium nullum existat, sed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotii. Profecto Epicurus, quasi pueri delicati, nihil cessatione melius existimat. At ipsi tamen pueri; etiam cum cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum sic feriatum volumus cessatione torpere, ut, si se commoverit, vereamur ne beatus esse non possit. Hæc oratio non modò deos spoliat motu, & actione divina, sed etiam homines inerteis efficit; si quidem agens aliquid, ne deus quidem, esse beatus potest.

Verum

1. Sed tamen, tantum Epicuri, etc.] Secutus som lectionem à Petro Victorio examinatam ininterpunctamque libro XX. v. Variar. cap. 8. respondente eodem Pall.

2. Syllum, etc.] Victorius d. libro cap. 19. locum habet suspensum de macula. Ibi enim in calamo exarati sex sunt sine ceteris. & verò Pall. sec. quoque exhibet pro ceteris, tertio tamen in libro ceteris.

3. Quæ sile diuina natura sunt, etc.] Ita Victorius, vulgari, in ditione, Pal.

sec. quæ sile diu. natura est; nec aliter VVouuv. codex. ut terr. quæ sile divina natura sunt.

4. At eos vituperabas.] Editio Vi& item P. & Pal. sec. & ceteris vit.

5. Habebam, inquit, etc.] Sic Pall. nostri & Victor. publicati, habet.

6. Velut lbes maximam, etc.] Vox prima abest vulgari: produxit et

libris antiquis Victorius; restitque in P. & Pal. tert. tam secund. et

liber. VVouvetianus habet, velut lbes granam.

Verum insanè, ut vultis, deus, effigies hominis, & imago, quod ejus est domicilium? quæ sedes? qui locus? quæ deinde ad hunc vitam? quibus rebus id quod vultis, beatitas est? *Ustat enim suis bonis oportet, et fruatur, qui beatus fuerit.* Nam locus quidem non etiam natus, qua line animas sunt, sed est curque prior, et terra infimum tenent, hanc mundet aquas, a superioribus, quibus altissima ora reddatur. *3. Beitarum autem tenent sunt aliz, parum aquatiles, aliz quali ancipites, in utraque sede viuentes: sunt quædam etiam, a qua igne nasci putentur, appa- ranteque in ardentibus fornacibus sepe volitantes. Quæ igitur, vellet deus primis ubi habitet: deinde qua causa cum loco moveat: si modo movere aliq. ando: postremo, cum hoc proprium sit animæ, ut aliq. appetat, quod sit autem accommodatum: deus quid appetat: ad quam deique rem motu mentis, ac rationis atatur, postremo, quo modo beatus sit, quo modo æterius. 5. quidquid enim horum atigeris, ulcus est, nam male instituta ratio certum repetere non potest. Sic enim dicebat Socrates peripateticorum cogitatione, non sentia: nec esse in eam ullam sollicitudinem, neque eandem ad unum rem permanere, eamque esse eius visionem, ut similitudines, & imitationes cer- nant, neque deficiat unquam ex instantibus corporibus si- militudinem accessio: ex eoque fieri, ut in hæc intentia mens non a beatam illam naturam, & tempus nam putet. Hoc, per ipsos deos, de quibus loquimur, qualis tandem est? nam si tantummodo ad cogitationem vaient, nec ullam habent sollicitudinem nec eminationem: 6. quid interit, ut in de hippo- crate videtur, an de eo cogitemus? omnem eminationem con- fectam rationem animi ceteri philosophi motum inanem vocant, vos autem adventum in animos, & introitum ima- ginum dicitis. Ut igitur Ti. Gracchum cum videor con- uocantem in Capitolio videre, de M. O. viio deferentem scilicet, tam cum motum animi dico esse inanem: tu autem & Gracchi, & O. viii imagines remanere, quæ in Capitolium cum pervenerint, tum ad animum meum referuntur, hoc idem fieri in deo, cujus crebra facie pelantur: ut animi: ex quo esse beati, atque æterni intelligantur: deus imagines esse, quibus pulsentur animi. species dan- tur obicitur quædam nam tiam cur ea beata sit? cur æter- na? Quæ autem ista imagines vestre, aut unde? à Deo modo omnino hæc licentia. Sed & illic reprehensus à multis est, nec vos exitum reperitis: totaque res vacillat, & elidit. Nam quid est, quod minus probari possit, quam omnium in me incidere imagines, Homeri, Archi- lecti Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex for- me, qua illi fuerunt? quomodo ergo illi? & quorum im- agines? Orpheum poëtam docet Aristoteles num- quam fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorei fecerunt cupulam, & fuisse Cæcrops. At Orpheus, id est, imago vestra, ut vos vultis, in animum meum sepe incurrit. Quid, quod ejusdem hominis in meum, alia in suum? quid, quod eorum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, ne- que esse poterunt, ut Scyllæ, ut Chimæræ? quid, quod divinitatem, locorum, ubi cum eorum, quas metoquam videri? quid, quod simulacrum mihi colhibitam est, præter est mago? quid, quod etiam ad dormientem veniunt in vo-*

luta? Tota res, Vellei, nugatoria est, vos autem non modo oculis imagines, sed etiam animis inculcatis, tanta est impunitas gairiendi. At quàm licenter? Fluen- tium frequenter transitio fit visionum, ut è multis una vi- deatur. Puderet me dicere non intelligere, si vos ipsi in- telligeretis, qui ista defenditis. Quo modo enim probas, continenter imagines terri? aut, si continenter, quo modo æterna? Innumerabilitas, inquis, suppeditat amorum. Num eadem ergo ista facient, ut sint omnia sempiterna? confugis ad æquilibratam, sic enim *loquor*, si placet, appellemus: & ais, quoniam sit natura mortalis, immorta- lem etiam esse oportere. Isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint aliqui immortales: & quoniam nati, uti in terra, nascuntur & in aqua, & quia sunt quæ interimant, sint quæ conservent. Sint sane: sed ea conservent, quæ sunt, Deos istos esse non sentio. Omnis tamen ista rerum effigies ex individuis quo modo s corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt, pellere se ipsa, & agitari inter se con- curtu fortasse possent, formare, figurare, colorare, animare non possent. Nullo igitur modo immortalium deum effici- tis. Videamus nunc de beati. Sine virtute certe nullo modo virtus autem *actus*: & deus, vellet nihil agens: exers- virtutis igitur: ita, ne beatus quidem. Quæ ergo vita? Sup- peditatio, inquis, bonorum, nullo malorum. Quorum tandem bonorum? voluptatum. Credo: nempe ad corpus pertinentium nullam enim oristis, nisi profectam à co- pte, & redeuntem ad corpus: n. mi voluptatem. Non arbitror te, Vellei, similem esse Epicureorum reliquorum, quos vocat eorum Epicuri vocem, quibus ille testatur, se ne intelligere quidem ullum bonum, quod sit se junctum a delicatis, et obscænis voluptatibus, quas quidem non erubescens, persequitur omnes nominatim. Quæ enim cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum, aut florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? At potis quidem, nectar, ambrosiam, epulas comparant, & aut Juvencatem, aut Ganymedem pocula ministrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim unde habeat ista deus tuus, video: nec, quomodo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beatè vivendum est, quam deo- rum, quod pluribus generibus fruatur voluptatum. At has leviores ducis voluptates, quibus quasi strillatio (Epicuræ enim hoc verbum est) sensibus adhibetur. Quousque ludis? nam Philo etiam noster ferre non poterat, à pernaræ Epicureos, molles, & delicatas voluptates, summa enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri sententias, his ipsis verbis, quibus erant scriptæ. Metrodori verò, qui est Epicuri collega sapientis, multa impudentiora recitabat, accusat enim Timocratem, fratrem suum, Metrodorus, quod dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, velle mitteri: neque id semel dicit: sed sæpius. Annuere te video, nota enim tibi sunt. Proferrem libros, si negares. Neque nunc reprehendo, quod ad voluptatem omnia refe- rantur: alia est ea quæ sitio, sed doceo, deos vestros esse vo- luptatis expertes: ita vestro judicio ne beatos quidem. Ad dolere vacant, satim est id ad aliam abundantem bonis vi-

Eff 5 tam

1. Quædam sunt bonis oportet, et fruatur. Pall. & P. respiciunt copiam non admodum. Vult locum habere tamen suum. Nihil mihi mos repetere non oportet, oportet fruatur. VVouyer prætoris liber unus pro- mulgatus: sed quod & offenderat. P. Gal.
2. Insuper abire. S. c. m. nostris quinquæ sic ed. Vult val. et. Lam. si fuerit, quomodo conseruet. P. Man.
3. Insuper autem tenent sunt aliz, parum aquatiles. P. val. tert. aliz, a- liam aqua. In: nec in: probaverim admodum, dammodo rescribatur. Hæc. Epiphanius quidam tert.
4. Insuper abire. S. c. m. nostris quinquæ sic ed. Vult val. et. Lam. si fuerit, quomodo conseruet. P. Man.
5. Quædam sunt bonis oportet, et fruatur. VVouyer prætoris liber unus pro- mulgatus: sed quod & offenderat. P. Gal.

scripsum non habebat strum: & poterat subintelligi. ejus loco erat ia-
7. Fuisse Cærops. Ita volebat reparsi varthasius, notis suis in Claud-
vulg. Cærops at pal. sec. ceteris. tert. Cæronis. VVouyer. Cærops expro-
munt.
8. Corporibus virtus? quæ res anhi essent, quæ nulla sunt. etc. pal. sec. lon-
ge al. ter. verba disposuit, sic nempe: corporibus, quæ nulla sunt, virtus quæ
res anhi essent, pellere se ipsa. & verò illa, quæ nulla sunt, non videntur in-
pal. tert.
9. Quæ pudet tantum, etc. J. Adjiciunt alii negatiam, sed repugnan-
tibus libris nostris, minimum quinquæ, supiebat Camet. eodem sensu,
quæ pudet!

